

ग्रामीण पाणी पुरवठा संबंधित योजनांकरिता स्रोत निश्चित करण्यासाठी निवृत्त भूवैज्ञानिकांच्या सेवा उपलब्ध करून देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-११०८/प्र.क्र.५४/पापु-०७
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२ दिनांक : ३० एप्रिल, २००८

- वाचा:** १) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व.वि.क्र. जस्वप्र/प्र.क्र.३७१५ /पापु-११, दिनांक २८ एप्रिल, २००४.
२) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व. वि. क्र. ग्रापापु-१००४/प्र.क्र.२३४/पापु-०७, दिनांक ३१ डिसेंबर, २००४.
३) शासन परिपत्रक, पा.पु.व स्व. वि. क्र. ग्रापाधो-११०८/प्र.क्र.३२/पापु-०७, दिनांक १८ मार्च, २००८.

प्रस्तावना:

संदर्भ क्र.२ येथील शासन निर्णयान्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी आवश्यकतेनुसार स्रोत सर्वेक्षण, स्रोत निश्चितीकरण व प्रमाणीकरण करून घेण्यासाठी सेवा पुरवठादारांच्या सेवा त्यामधील परिशिष्टामध्ये विहित केलेल्या कमाल दरांच्या मर्यादेमध्ये उपलब्ध करून देण्याची मुभा ग्रामपंचायतींना व ग्रामपंचायतींतर्गत गठीत ग्राम आरोग्य, पोषण व पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितींना तसेच जिल्हा परिषदांना देण्यात आली होती. हे आदेश दि.३० जून, २००५ पर्यंत कार्यान्वित होते.

२. राज्यात सध्या भारत निर्माण कार्यक्रमांतर्गत पिण्याच्या पाणी पुरवठ्यासाठी गावे / वाड्यांचे उद्दीष्ट सन २००९ पर्यंत कोणत्याही परिस्थितीत पूर्ण करावयाचे आहे. त्यासाठी संदर्भ क्र.३ येथील शासन परिपत्रकान्वये अंमलबजावणीचे धोरण सर्व जिल्हा परिषदांना कळविण्यात आले आहे. या धोरणानुसार जिल्ह्यामधील गावे / वाड्यांचे उद्दीष्ट पूर्ण करण्यासाठी सर्व जिल्हा परिषदांनी तसेच भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांनी तयारी सुरु केली आहे. ज्या गावे / वाड्यांमध्ये नव्याने योजना घ्यावयाच्या आहेत अशा गावे / वाड्यांमध्ये योजना कार्यान्वित करण्यासाठी तीन टप्पे निश्चित करण्यात आलेले आहेत. यापैकी पहिल्या टप्प्यामध्ये स्रोताचे काम पावसाळ्यापुर्वी पूर्ण करणे अभिप्रेत आहे. तसेच ज्या गावे / वाड्यांचा प्रश्न विंधण विहिरी / कुप नलिका वर आधारित उपाययोजना घेण्याने सुटु शकणार आहे, अशा गावे / वाड्यांमध्ये या कामासाठी मोठ्या प्रमाणावर स्रोत निश्चितीकरणाचे काम पूर्ण करावे लागणार आहे. भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेसह जिल्हा स्तरावरील या कामांशी संबंधित सर्व यंत्रणा कामाला लावल्या तरीही हे काम पूर्ण करून पावसाळ्यापुर्वी स्रोतांची कामे पूर्ण करणे शक्य नाही.

३. ही परिस्थिती विचारात घेता, स्रोत निश्चितीकरणाची कामे तातडीने पूर्ण करण्यासाठी संदर्भ क्र.२ येथील शासन निर्णयाच्या धर्तीवर भूजल सेवेतून निवृत्त झालेल्या भूवैज्ञानिकांच्या सेवा उपयोगात अणून त्यांचेमार्फत ही कामे पूर्ण करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:

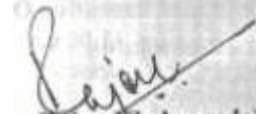
- प्रस्तावनेत नमूद केलेल्या बाबी विचारात घेता, शासन पुढील प्रमाणे आदेश देत आहे.
- १) या धडक कार्यक्रमासाठी भूजल सेवेतून निवृत्त झालेल्या भूवैज्ञानिकांच्या सेवांचा वापर करून स्रोत निश्चितीकरणाची कामे पूर्ण करण्यास मंजूरी देण्यात येत आहे.
  - २) संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पूणे यांनी राज्यात उपलब्ध असलेल्या अशा भूवैज्ञानिकांची माहिती संकलित करून राज्यस्तरावरील अशा भूवैज्ञानिकांची यादी तयार करावी. ही यादी सर्व क्षेत्रीय कार्यालयांना उपलब्ध करून देण्यात यावी. संबंधित वरिष्ठ भूवैज्ञानिकांनी या यादीतून त्यांना सहज उपलब्ध होऊ शकणा-या निवृत्त भूवैज्ञानिकांच्या मदतीने स्रोत निश्चितीकरणाची व अन्य तद्‌अनुषंगिक कामे पूर्ण करावीत.
  - ३) अशा रितीने निवडलेल्या निवृत्त भूवैज्ञानिकांनी या शासन निर्णयातील परिशिष्ट १ मध्ये नमूद केलेल्या दरांपेक्षा जास्त दर ग्रामपंचायतींना, जिल्हा परिषदांना व इतर सेवा इच्छुक यंत्रणांना आकारु नयेत. जर यापेक्षा जास्त दर आकारल्याचे निदर्शनास आले तर, त्यांचे नाव यादीतून कमी करण्याची कार्यवाही संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांनी तातडीने करावी.
  - ४) या निवृत्त भूवैज्ञानिकांनी या शासन निर्णयातील परिशिष्ट २ नमूद विहित नमुन्यात जलस्रोत / उद्भव प्रमाण पत्र द्यावे. अशा प्रकारे दिलेल्या प्रमाण पत्रास भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या भूजल तज्ञांनी दिलेल्या प्रमाण पत्राचाच दर्जा राहिल व सर्व संबंधित यंत्रणांनी (जिल्हाधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, ग्राम पंचायत व इतर) यांनी मंजूरीची पुढील कार्यवाही करावी.
  - ५) मात्र, अशा त-हेने निवृत्त भूवैज्ञानिकांकडून केलेल्या स्रोत तपासणी प्रमाणपत्रांची नमुना चाचणी तपासणी (Random sample testing) करण्याचे अधिकार विभागीय उपसंचालक यांना देण्यात येत आहेत. यामध्ये काही आक्षेपार्ह आढळल्यास अंमलबजावणी यंत्रणेने पुन्हा तपासणी करून योग्य तो निर्णय घ्यावा.
  - ६) संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी (ग्राम पंचायत, जिल्हा परिषद व इतर) या निवृत्त भूवैज्ञानिकांच्या सेवा जास्तीत जास्त उपयोगात आणाव्यात यासाठी वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांनी संबंधित गावे / वाड्यांमध्ये याबाबत योग्य ती प्रसिद्धी द्यावी.
  - ७) अशा त-हेने देण्यात येणारे सेवाशुल्क हे योजनेच्या किमतीचा भाग समजण्यात यावा व ते संबंधित योजनेच्या अंदाजपत्रकात अंतर्भूत करून शासनाच्या त्या संबंधित योजनेला लागू असलेल्या लोकसहभाग व शासन सहभाग निकष टक्केवारीनुसार अंमलबजावणी यंत्रणेला, जिल्हा परिषदेला अथवा ग्रामपंचायतीला अथवा लाभार्थी समुहाला त्याप्रमाण प्रतिपुर्ती करण्यात येईल.

८) याबाबत काही अडचण उद्भवल्यास त्याचे निराकरण करण्याचे सर्व अधिकार मा.प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांना असतील.

२. हे आदेश दि.३० जून,२००९ पर्यंत कार्यान्वित राहतील.या कालावधीतील या आदेशांच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेऊन हे आदेश पुढे चालू ठेवण्याबाबत निर्णय नंतर घेण्यात येईल.

३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेब साईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २००८०५०८१६१५३३००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ. राजन खोब्रागडे)
सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

मा.मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांचे खाजगी सचिव,
मा.राज्यमंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांचे खाजगी सचिव
विभागीय आयुक्त (सर्व)

सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई

संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे

सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद

सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी,

सर्व अधीक्षक अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण

सर्व कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद

महालेखापाल, महाराष्ट्र -१ मुंबई (लेखा परीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता)

महालेखापाल, महाराष्ट्र -२ नागपूर (लेखा परीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता)

मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, नवी मुंबई

उप मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, अमरावती व नागपूर

सर्व प्रादेशिक उपसंचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा

सर्व प्रादेशिक मुख्य अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण

सर्व जिल्हा वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा

सर्व कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण

सर्व गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती

नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई

वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई,

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई

मंत्रालयातील इतर सर्व विभाग,

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व पर्यवेक्षीय अधिकारी व कार्यासने

निवडनस्ती, कार्यासन क्रमांक पापु-०७

परिशिष्ट - १
जलस्रोत निश्चितीकरण व प्रमाणकीकरण
(आवश्यक शास्त्रीय उपकरणे/प्रस्तावित शुक्ल आकारणी)

अ) आवश्यक शास्त्रीय उपकरणे:

- १) धातूचा मोजमापक टेप (३०/५० मि. लांबीचा).
- २) ट्रॅजेक्टरी रॉड.
- ३) ब्रंटन/क्लायनो कंपास.
- ४) भूभौतिकीय उपकरण.
- ५) छोटा, वाहतूक करण्याजोगा pH मिटर.
- ६) छोटा, वाहतूक करण्याजोगा कंटक्टीव्हिटी मिटर.
- ७) पाणी नमुना वाटली.

ब) प्रति गाव सर्वेक्षण शुल्क आकारणे :

अ. क्र.	बाब	शुल्क (रुपयात) (कमाल मर्यादा)
१	गट नंबरचा गाव नकाशा (१:१०,००० प्रमाणात किंवा महसुली नकाशा)	२००/-
२	भूजल सर्वेक्षण {यामध्ये पर्जन्य/भूजलबाबतच्या माहितीचे संकलन अंतर्भूत आहे. तसेच पिण्याच्या पाण्याच्या व शेतीच्या वापरातील स्रोतांचे सर्वेक्षण (सर्व पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांचे व शेतीसाठी वापरात असलेल्या पाच विहिरींचे) अंतर्भूत आहे.}	१,०००/-
३	भूभौतिक सर्वेक्षण (यामध्ये किमान २ निरीक्षणांचा अंतर्भाव आहे.)	१,५००/-
४	भूजलधारक प्रस्तर चाचणी (Aquifer Pump Test) व अहवाल तयार करणे	१,०००/-
५	छोट्या, वाहतूक करण्याजोग्या pH मिटरने व छोट्या, वाहतूक करण्याजोग्या कंटक्टीव्हिटी मिटरने पाण्याची रासायनिक चाचणी	१००/-
६	रासायनिक दृष्ट्या अयोग्य पाण्याचे नमुने (उदा. विरघळलेले क्षार १५०० पेक्षा जास्त/अतिरिक्त फ्लोराईड/अतिरिक्त लोह असलेले पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत) गोळा करून प्रयोगशाळेत देणे (आवश्यकतेनुसार).	१००/-

परिशिष्ट - २
उद्भव प्रमाणपत्र

१	जिल्हा		
२	तालुका		
३	गाव		
४	वस्ती/पाडा		
५	लोकसंख्या		
	१९९१		
	२००१		
	आजमितीस प्रकल्पीत		
६	गावचे क्षेत्रफळ (वर्ग कि.मी.)		
७	टोपोशीटची माहिती		
	टोपोशीट क्रमांक		
	क्वाड्रंट		
	को-ऑर्डिनेट्स	रेखांश	अक्षांश
	समुद्र सपाटीपासुन उंची (मिटरमध्ये)		
८	पाणलोट क्षेत्र माहिती		
	पाणलोट क्षेत्र क्रमांक		
	पाणलोट क्षेत्रातील गावाचे स्थान		
	गावाभोवतालची भौगोलिक जडणघडण		
	नदी, नाले जाळे प्रकार / घनता		
	भूजल मूल्यांकनाप्रमाणे पाणलोट्याची वर्गवारी		
९	एरियल फोटो / सुदूर संवेदन		
	एरियल फोटोबाबत तपशील व विश्लेषण		
	सुदूर संवेदन माहितीबाबत तपशील व विश्लेषण		
१०	सरासरी वार्षिक पर्जन्यमान (मि.मि.मध्ये)		
११	सर्वेक्षणाबाबत माहिती		
	सर्वेक्षण दिनांक		
	सर्वेक्षण करणाऱ्या भूवैज्ञानिकाचे नांव		
	पदनाम		
	फर्मचे/यंत्रणे नांव		
१२	सर्वेक्षण कामासाठी वापरलेली शास्त्रीय उपकरणे		
	अ.क्र.	शास्त्रीय उपकरण	कोणत्या कामासाठी वापरले
	१	२	३

१३	प्रत्यक्ष सर्वेक्षण कामात लोकसहभाग								
	अ.क्र.	गावकऱ्याचे नाव	स्त्री / पुरुष	कोणत्या कामात मदत घेतली	मदतीस आलेल्या सेवाभावी संस्थेचे नाव	लोकसहभागासाठी वापरलेली पध्दत			
	१	२	३	४	५	६			
१४	सर्वेक्षण करण्याबाबत पत्र कोणाकडून प्राप्त झाले								
	पत्र क्रमांक/दिनांक								
१५	पाणी पुरठ्याची सद्यः स्थिती								
	अ. क्र.	उद्भव प्रकार विहिर/ वि.वि. न.कु./ झरा/इ. (*)	स्थान अ) गावाचे अनुषंगाने ब) प्रत्यक्ष स्थान	उद्भवाची माहिती					
				खोली मि.	लांबी x रुंदी / व्यास मि.	पाणी पातळी मि.		उपसा साधन	
						उन्हाळयात	हिवाळयात	साधन	अश्व-शक्ती
	१	२	३	४	५	६	७	८	९
	(*)यामध्ये या उद्भवांना स्रोत बळकटीकरण केले असल्यास त्याचा उल्लेख करावा.								
	उद्भवातून उपलब्ध पाण्याची माहिती								
	उपसा तास				उपलब्ध पाणी				
	उन्हाळयात		हिवाळयात		उन्हाळयात लि / दिवस		हिवाळयात लि. / दिवस		
	१०		११		१२		१३		
	१६	भूजल प्रस्तराची चाचणी (Aquifer Pump Test) माहिती							
		चाचणीचा दिनांक							
चाचणी घेणाराचे नाव									
पदनाम									
अ. क्र.		उद्भवाचा प्रकार	उपसा साधन	अश्व शक्ती	पाण्याच्या पातळीचा अभ्यास मि.				
					सुरुवातीची / वेळ	शेवटची / वेळ	पातळीतील फरक / वेळेतील फरक	पूनर्भरण पातळी / वेळ	
१		२	३	४	५	६	७	८	
पाण्याच्या उपलब्धतेचा अभ्यास				भूजल प्रस्तराची माहिती			शेरा (यात परिसरातील उपसा साधनांचा परिणाम, इ. ची माहिती आवश्यक आहे)		
सुरुवातीचे विहिरीतील पाणी लिटर्स		एकूण उपसलेले पाणी लिटर्स,--- तासांमध्ये	एकूण पूनर्भरण झालेले पाणी लिटर्स	C	T	S			
(अ)		(ब)	(ब-अ)						
९		१०	११	१२	१३	१४		१५	

१७	भूभौतीकीय सर्वेक्षण माहिती										
	सर्वेक्षण दिनांक										
	सर्वेक्षण करणाऱ्या भुवैज्ञानिकाचे नांव										
	पदनाम										
	सर्वेक्षणाचा तपशील व विश्लेषण										
१८	पाणी गुणवत्ता बाबत माहिती										
	(यामध्ये पाण्याची प्रतवारी खराब असलेल्या स्रोतांची माहिती द्यावी.)										
	अ.क्र.	उद्भव प्रकार	चाचणी प्रकार		आढळलेली प्रतवारी	सुधारणासाठी आवश्यक उपाययोजना			शेरा		
			रासायनिक	जैवीक							
	१	२	३	४	५	६			७		
१९	पाणी पुरवठ्याच्या उद्भवांचे बळकटीकरण करणे शक्य असल्यास त्याचा तपशील										
	अ.क्र.	उद्भव प्रकार	प्रस्तावित उपाययोजना		त्याचा पूर्ण तपशील (नकाशासहित)		त्याद्वारे वाढू शकणारा पाणी पुरवठा लि. / दिवस		अंदाजीत खर्च रुपयात		
			पारंपारिक / अपारंपारिक								
	१	२	३		४		५		६		
२०	पाणी उपलब्धता										
	अ) गावाची एकूण आवश्यकता					लि. / दिवस (४० लि. / दिवस प्रती व्यक्ती प्रमाणे)					
	ब) अ. क्र. १५ प्रमाणे पाणी उपलब्धता					लि. / दिवस					
	क) अ. क्र. १९ प्रमाणे स्रोत बळकटीकरण करून अतिरिक्त उपलब्ध होऊ शकणारे पाणी					लि. / दिवस					
	ड) पाण्याची कमतरता = { अ - (ब + क) }					लि. / दिवस					
२१	पाण्याची कमतरता पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना										
	अ क्र	उद्भव प्रकार	नवीन प्रस्तावीत उपाय योजना			स्रोत बळकटीकरण				खर्च (रु.)	शेरा
			उद्भव प्रकार	व्यास / लांबी x रुंदी मि.	खोली मि.	पारंपारिक	अपारंपारिक	त्याद्वारे वाढू शकणारा पाणी पुरवठा (लि)	आवश्यक खर्च (रुपये)		
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

२२	गाव नकाशा (१:१०,०००) (यात सर्व पिण्याच्या पाण्याचे सार्वजनिक उद्भव दर्शवून त्या परिसरातील शेतीसाठी व इतर वापरासाठीच्या उद्भवांचे आवक आवश्यक आहे. तसेच सार्वजनिक स्रोतां पासून ५०० मीटर्स त्रिज्येची वर्तूळे दर्शवावीत.)
----	---

- शेरा :** १) नवीन उद्भव विहिर प्रस्तावित केल्यास त्या जागी त्या खोलीचे टेस्ट बोअर करणे गरजेचे आहे. त्या खडकांच्या नमुन्यांचे लॉगिंग करून त्या टेस्ट बोअरचा पाण्याचा नमुना गुणवत्तेसाठी तपासून घ्यावा.
- २) अ.क्र.१९ व अ.क्र.२१ मध्ये स्रोत बळकटीकरणांतर्गत पारंपारिक ऊपाय योजने अंतर्गत विहिरीत ऊभे /आडवे इनवेल बोअर्स प्रस्तावित करता येतील. यामध्येच छतावरील पाण्याची साठवण व/किंवा त्याद्वारे भूजल पुनःभरण प्रस्तावित करता येतील.
- ३) भूजलावर आधारित उद्भवाद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न सुटणे अशक्य असल्यास तसे अ. क्र.२१ मध्ये नमूद करून भूपृष्ठीय उद्भव संबंधित यंत्रणेशी, जसे पाटबंधारे विभाग, कडा इ. विचारविनीमय करून प्रमाणित करावा.

स्थळ :

दिनांक :

संस्थेचा/यंत्रणेचा शिक्का

स्वाक्षरी/-

(भुवैज्ञानिकाचे नांव व पदनाम)